

ТАҚЫРЫП - 7

ЗЕЙНЕТАҚЫ ЖИНАҚТАРЫ

1. Зейнетақы жүйесі. Зейнетақы және оның түрлері
2. Қазақстанда жеке зейнетақы жинақтарын қалыптастыру
3. Зейнетке шығу жасы
4. Қазақстанда зейнетақы есептеу жолы

Мақсаты: еліміздегі зейнетақы жүйесімен, зейнетақы түрлерімен және оларды қамтамасыз ету тәртібімен таныстыру;
жеке зейнетақы жинақтарын қалыптастыру мүмкіндіктерін;
зейнетақы есептеу жолдарын үйрену.

1. Зейнетақы жүйесі. Зейнетақы және оның түрлері

Біздің еліміздің қазіргі заманғы зейнетақы жүйесі - бұл зейнеткерлерге ақшалай қаражатты тұрақты аударуды қолдау және ұйымдастыру міндеті болып табылатын заңдар жиынтығы.

Зейнетақы – азаматтарға белгілі бір жасқа жеткенде, мүгедектік басталғанда, асыраушысынан айырылған жағдайда, сондай-ақ еңбек өтіліне және мемлекетке арнаулы қызметі үшін берілетін тұрақты ақшалай төлем болып табылады.

Қазақстанда кез-келген жастағы азаматтарын мемлекет тарапынан зейнетақымен қамтамасыз ету мәселелері қызықтырады: зейнеткерлікке қалай шығу керек, қажетті зейнетақы төлемдерінің мөлшерін қалай есептеу керек және жалпы алғанда, азаматтарға қандай мемлекеттік қолдау көрсетіледі, зейнетке шықты ма?

Қазақстан Республикасы Конституциясының 28-бабына сәйкес Қазақстан Республикасының азаматына ең төменгі жалақы мен зейнетақыға, жасына қарай, науқастанған, мүгедек болған, асыраушысынан айырылған жағдайда және өзге де заңды негіздер бойынша әлеуметтік қамсыздандыруға кепілдік беріледі.

Қазақстанның қолданыстағы зейнетақы жүйесі көп компонентті болып табылады. Қазақстан Республикасы 1998 жылы зейнетақымен қамсыздандыру реформасы бойынша жүзеге асырып келді.

Енді, Республикада зейнетақымен қамсыздандыру «Қазақстан Республикасының Әлеуметтік кодексі» 2023 жылғы 20 сәуірдегі Қазақстан Республикасының Кодексіне сәйкес жүзеге асырылады. Егер заңдарда және халықаралық шарттарда өзгеше көзделмесе, Қазақстан Республикасының азаматтары, Қазақстан Республикасының аумағында тұрақты тұратын шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдар зейнетақы төлемдерін алуға құқылы.

Зейнетақы жүйесі – ел тұрғындарын қамтамасыз ету жүйесі. Қазақстан Республикасы ТМД елдерінің ішінде бірінші болып жүйені реформалады.

Қазақстан Республикасының зейнетақы жүйесін реформалау кезінде Чили үлгісі үлгі ретінде алынды. 1998 жылдың 1 қаңтарынан бастап еліміздің барлық жұмыс істейтін халқы ай сайынғы табысының 10 пайызын жинақтаушы зейнетақы қорындағы жеке шотқа аударуы керек. 2013 жылғы реформадан кейін елімізде сол кездегі барлық зейнетақы қорлары «Бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қоры» АҚ құрамына біріктірілді.

Базалық зейнетақымен қамтамасыз етуді мемлекет бюджетке түсетін салық түсімдері есебінен қаржыландырылатын базалық және бірлескен зейнетақы түрінде қамтамасыз етеді. Екінші деңгейге жұмыскерлерден түсетін міндетті 10% жарналар және зиянды еңбек жағдайларында жұмыс істейтін жұмыскерлер табысының 5% мөлшерінде жұмыс берушілерден міндетті кәсіптік зейнетақы жарналары кіреді. Ал үшінші деңгей жеке және корпоративтік ерікті зейнетақы жарналарынан тұрады.

Бүгінгі күнге дейін жалғасып келе жатқан зейнетақы реформасының мақсаты — демографиялық өзгерістерді (егде жастағы халықтың үлесін ұлғайту), мемлекеттің экономикалық өсуін, азаматтың экономикаға қосқан еңбек үлесін және жеке жинақтарды ескеретін төлемдерді есептеудің әділ тетігін құру болып табылады.

Қазіргі уақытта Қазақстанда базалық, міндетті және ерікті деңгейлерден тұратын **көп деңгейлі зейнетақы жүйесі жұмыс істейді.**

- бірінші деңгей (базалық) – мемлекеттік базалық зейнетақы төлемі (республикалық бюджет);
- екінші деңгей (міндетті) – міндетті зейнетақы жарналары, міндетті кәсіптік зейнетақы жарналары есебінен ынтымақты жүйеден (республикалық бюджет) және бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорынан төленетін зейнетақылар;
- үшінші деңгей (ерікті) – ерікті зейнетақы жарналары бойынша төлемдер.

2024 жылғы 1 қаңтардан бастап жинақтаушы зейнетақы жүйесі жаңа құрамдас бөлікпен - жұмыс берушінің міндетті зейнетақы жарналарымен (бұдан әрі – МЗЖ) толықтырылды.

МЗЖ мөлшері қызметкердің ай сайынғы табысына байланысты болады және жұмыс берушілердің қаражаты есебінен қаржыландырылады. Жұмыс берушіге теңгерімді жүктемені ұстап тұру мақсатында МЗЖБ жарнаны кезең кезеңімен ұлғайта отырып аударылатын болады:

- 2024 жылғы 1 қаңтардан бастап-1,5 пайыз;
- 2025 жылғы 1 қаңтардан бастап-2,5 пайыз;
- 2026 жылғы 1 қаңтардан бастап-3,5 пайыз;
- 2027 жылғы 1 қаңтардан бастап-4,5 пайыз;
- 2028 жылғы 1 қаңтардан бастап-5,0 пайыз.

2024 жылдан бастап МЗЖ енгізу қызметкер зейнеткерлікке шыққаннан кейін оның зейнетақымен қамсыздандыру деңгейін арттыруға ықпал ететін болады.

Мемлекеттік зейнетақымен қамсыздандыру мемлекеттік бюджет есебінен қалыптасады және халықтың белгілі бір шеңберіне арналған.

Мемлекеттік зейнетақысы – азаматтарға республикалық мемлекеттік қызметтің тоқтатылуына байланысты, еңбек өтіліне жеткенде, кәрілік (мүгедектік) бойынша сақтандыру зейнетақысынан зейнеткерлікке шыққан кезде жоғалтқан табыстарын (кірістерін) өтеу мақсатында ай сайынғы мемлекеттік ақшалай төлем болып табылады.

Бірінші деңгей (базалық) – мемлекеттік базалық зейнетақы төлемі (республикалық бюджет). Базалық деңгейде азаматтарға, сондай-ақ республика аумағында тұрақты тұратын адамдарға зейнеткерлік жасқа толғаннан кейін тағайындалатын және ортақ немесе жинақтаушы зейнетақы алуына қарамастан жүзеге асырылатын мемлекеттік базалық зейнетақы төлемі қамтамасыз етіледі. 2 миллионнан астам адам мемлекеттік базалық зейнетақы төлемін алушы болып табылады.

Базалық зейнетақыны тағайындаудың жаңа механизмі мынадай:

Зейнетақы жүйесіне қатысу өтілі 10 жыл және одан аз болса немесе ол жоқ болса, оның мөлшері ең төменгі күнкөріс деңгейінің 54% құрайды. 10 жылдан астам жұмыс істеген әрбір жыл үшін базалық зейнетақы 2 пайызға өседі. Мысалы, 20 жыл еңбек өтілі – базалық зейнетақы ең төменгі жалақының 74%-ын құрайды, 30 жыл жұмыс істеген – базалық зейнетақы ең төменгі жалақының 94%-ын құрайды, 33 және одан да көп жыл еңбек өтілі болса, базалық зейнетақы мөлшері ең төменгі жалақының 100% құрайды.

Бұл ретте зейнетақы жүйесіне қатысу өтіліне мыналар кіреді:

- 1998 жылдың 1 қаңтарына дейін жұмыс өтілі;
- 1998 жылғы 1 қаңтардан кейінгі жинақталған тәжірибе (зейнетақы жарналарын төлеудің нақты тәжірибесі);
- басқа да әлеуметтік маңызы бар кезеңдер (3 жасқа дейінгі баланы күту - (12 жыл ішінде), бірінші топтағы мүгедекті, екінші топтағы жалғыз басты мүгедекті және мұқтаж жасы бойынша зейнеткерді күту кезеңдері. сыртқы көмек, сондай-ақ сексен жасқа толған, бала кезінен 16 жасқа дейінгі мүгедектер, әскери қызметшілердің жұбайларының, арнаулы мемлекеттік органдар қызметкерлерінің, дипломатиялық қызметкерлердің тұру мерзімі және т.б. (барлығы жоқ) 10 жылдан астам).

Базалық зейнетақыны тағайындаудың жаңа әдісі әлеуметтік әділеттілік қағидасына сәйкес келеді, өйткені ол зейнеткерлердің материалдық жағдайын жақсартып қана қоймай, еңбек ынтасын нығайтуға және азаматтардың еңбек қатынастарын ресімдеуге қызмет етеді. Яғни, адам неғұрлым ұзақ жұмыс істесе, соғұрлым оның зейнетақысы (қаржыландырылған және базалық) көбейеді.

Екінші деңгей (міндетті) – міндетті зейнетақы жарналары, міндетті кәсіптік зейнетақы жарналары есебінен ынтымақты жүйеден (республикалық бюджет) және бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорынан төленетін зейнетақылар.

1) 1998 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша кемінде 6 ай жұмыс өтілі болған кезде республикалық бюджет қаражаты есебінен төленетін ынтымақты зейнетақылар;

2) Бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорынан (БЖЗҚ) қызметкерлердің зейнетақы жинақтары есебінен төлемдер.

1998 жылғы 1 қаңтардан кейінгі еңбек өтілі үшін зейнетақы төлемдері міндетті зейнетақы жарналары және міндетті кәсіптік зейнетақы жарналары есебінен қалыптас-тырылған жеке зейнетақы жинақтары негізінде Бірыңғай зейнетақы қорынан төленеді.

Заңға сәйкес, жасына байланысты зейнетақы төлемдері-нің мөлшері 1995 жылғы 1 қаңтардан бастап жұмыстағы үзілістерге қарамастан, қатарынан кез келген 3 жылдағы орташа айлық табыс негізінде есептеледі. Бұл ретте 1998 жылғы 1 қаңтардағы кезеңдегі орташа айлық табыстың мөлшері Бірыңғай зейнетақы қорына міндетті 10 пайыздық зейнетақы жарналары жүргізілген кіріске сәйкес белгіленеді.

Заңда ынтымақты зейнетақыны есептеу үшін қабылданатын орташа айлық табыстың (АМИ) ең жоғары мөлшері (республикалық бюджет туралы заңда жыл сайын белгіленетін айлық есептік көрсеткіштің 46 еселенген шегінде есепке алынады), сондай-ақ зейнетақы төлемінің ең жоғары мөлшерінің шегі (АМИ 75%).

Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 18 маусымдағы № 841 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының зейнетақы жүйесін одан әрі жаңғыртудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасына сәйкес ынтымақты зейнетақы мөлшерін сақтау мақсатында қолайлы деңгейде, олардың мөлшері жыл сайын инфляция деңгейінен екі пайызға жоғары индекстеледі.

Жинақтаушы зейнетақы жүйесінен төленетін зейнетақылар

Барлық жұмыскерлердің міндетті зейнетақы жарналарын аударуын көздейтін жинақтаушы зейнетақы жүйесіне көшу кезінде әрбір жұмыс беруші қызметкердің ай сайынғы табысының 10%-ы мөлшерінде (ең төменгі мөлшерлеменің 50 еселенген мөлшерінен аспайтын) ОПВ тұрақты аударуға міндетті жалақы) қызметкердің БЖЗҚ-да ашылған жеке зейнетақы шотына аударлады.

Заңның 31-бабына сәйкес БЖЗҚ-да зейнетақы жинақ-тары бар адамдардың зейнетақы төлемдеріне құқығы бар:

1) зейнеткерлік жасқа жеткенде – әйелдер үшін 60 жас / ерлер үшін 63 жас;

2) егер зейнетақы жинақтары ең төменгі зейнетақы мөлшерінен төмен емес төлемді қамтамасыз ету үшін жеткілікті болса, зейнетақы аннуитеті шартын жасасу арқылы ерлер 55 жасқа, ал әйелдер 52 жасқа толғанда;

3) егер мүгедектік мерзімсіз белгіленсе, бірінші және екінші топтағы мүгедектер;

4) Қазақстан Республикасынан тысқары жерге тұрақты тұруға кеткен, кету фактісін растайтын құжаттарды ұсынған шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдар.

Міндетті зейнетақы жарналары, міндетті кәсіптік зейнетақы жарналары есебінен қалыптасқан зейнетақы жинақтары мұраға қалдырылады және инфляция деңгейін ескере отырып, міндетті зейнетақы жарналарының, міндетті кәсіптік зейнетақы жарналарының сақталуына кепілдік беріледі.

2018 жылдың қазан айынан бастап зейнетақы төлемдерін өңдеу тәртібі жеңілдетілді. Төлемдердің 3 түрін (ынтымақты, базалық және жинақтаушы зейнетақы) тағайындау бір өтініш және бір құжаттар пакеті (композиттік қызмет деп аталатын) негізінде жүзеге асырылады, ал мемлекеттік кепілдікті төлеу жария етілмеген тәртіппен жүзеге асырылады.

Үшінші деңгей (ерікті) – ерікті зейнетақы жарналары арқылы төлемдер. Ерікті зейнетақы жарналары – инвесторлардың БЖЗҚ-ға және (немесе) ерікті жинақтаушы зейнетақы қорына өз бастамасы бойынша өздері немесе үшінші тұлғалар енгізетін ақшасы. Олардың мөлшерлемесі мен төлеу мерзімі ерікті зейнетақы жарналары арқылы зейнетақымен қамсыздандыру туралы шартпен белгіленеді.

Ерікті зейнетақы жарналарына өз қаражаты есебінен ерікті зейнетақы жарналарын енгізетін жеке немесе заңды тұлғалар салымшылар болып табылады.

Жалпы алғанда, зейнетақымен қамсыздандырудың ерікті деңгейі азаматтардың зейнетақымен қамсыздандыруға жеке жауапкершілігін ынталандырады. Осылайша, зейнетақымен қамсыздандырудың қазіргі моделі әрбір азаматтың болашақта зейнетақымен қамтамасыз етілуі үшін жеке жауапкершілігіне бағытталған.

2. Қазақстанда жеке зейнетақы жинақтарын қалыптастыру

Қазақстандағы зейнетақы қорын қалыптастыру үшін есептеудің үш түрі қолданылады:

1. *Ортақ ынтымақты зейнетақы*

Аға буын үйреніп қалған ынтымақты зейнетақы осы күнге дейін төленеді. Ол 1998 жылы зейнетақы реформасына дейін жұмыс істеген зейнеткерлерге мемлекеттік бюджеттен төленеді. Оның мөлшері реформаға дейінгі кем дегенде алты ай жұмыс өтіліне және 1995 жылдан кейінгі орташа жалақының мөлшеріне байланысты есептеледі. Оны есептеу үшін жұмыстағы үзілістерге қарамастан кез-келген үш жылдық кезеңді алынады. Зейнетақының ынтымақты бөлігінің ең жоғары мөлшері зейнеткер ескерген орташа жалақының 75% - нан аспауы тиіс. Ал орташа айлық табыстың тек 55 АЕК-і ғана ескеріледі, бұл қазіргі уақытта 203060 теңгені құрайды.

1998 жылдан кейін жұмыс істей бастаған зейнеткерлерге ортақ ынтымақты зейнетақы төленбейді.

2024 жылдың 1 қаңтарынан бастап зейнетақының ең төменгі мөлшері 57 853 теңгені құрайды

2. *Базалық зейнетақы.*

Зейнетақының базалық компоненті барлық зейнеткерлерге төленеді. Оның да мөлшері еңбек өтіліне байланысты есептеледі. Егер зейнеткердің еңбек өтілі болмаса және ол ешқашан зейнетақы қорына аударым жасамаған болса, онда алушыға ең төменгі базалық зейнетақы тағайындалады, ол қазіргі уақытта белгіленген ең төменгі күнкөріс деңгейінің 60%-на тең, яғни 26044,2 теңге. Сондай-ақ, жұмыс өтілі мен зейнетақы жүйесіне қатысуы 10 жыл немесе одан аз болатын зейнеткерлерге де осылай есептеледі. Ал 10 жылдан астам еңбек өтілі бар әрбір жыл үшін базалық зейнетақы мөлшері 2%-ға артады.

Қазақстанда 2024 жылы ең төменгі базалық зейнетақы 28 215 теңгені құрайды және мемлекеттік бюджеттен ынтымақтастық ортақ зейнетақымен бірге төленеді. Зейнеткерлерге төленетін төлемдердің жинақтаушы бөлігін Бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қор төлейді.

БЖЗҚ-ның жеке зейнетақы шоттарындағы міндетті жарналар есебінен құрылған жинақтардан зейнетақы төлемдері 2018 жылғы 1 қаңтардан бастап ай сайын төленеді. Ай сайынғы зейнетақы төлемінің көлемі ең төменгі күнкөріс деңгейінің 70% төмен болмауы тиіс және ол 30385 теңгені құрайды. Бірақ жинақтар сомасы 12 ең төмен зейнетақы сомасынан аспайтын болса, онда төлем бір жолғы төлеммен жасалады. Қазіргі уақытта ақшаны бірден алу үшін 694236 теңге және одан аз қаражат жинау қажет.

Қазақстан Республикасындағы әлеуметтік қорғаудың көп деңгейлі моделі. Қазақстан Республикасында еңбекке қабілеттілігін жоғалтқан немесе асыраушысынан айырылған адамдарды әлеуметтік қорғау көп деңгейлі болып табылады және келесі төлемдерден тұрады:

бірінші деңгей (базалық) – мүгедектігі бойынша немесе асыраушысынан айырылу бойынша мемлекеттік бюджет қаражаты есебінен төленетін мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақы.

Мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақылардың мөлшері күнкөріс минимумына байланысты, сондықтан осы құнның өзгеруіне байланысты қайта қаралады. 2021 жылдың басынан бастап бұл мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақылардың мөлшері тағы 5 пайызға ұлғайтылды.

екінші деңгей (міндетті) – егер жұмыс беруші зардап шеккен қызметкер үшін Мемлекеттік әлеуметтік сақтандыру қорына әлеуметтік аударымдар төлеген болса, Мемлекеттік әлеуметтік сақтандыру қорынан төленетін әлеуметтік төлемдер (2005 жылдан бастап енгізілген).

Міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесі мүгедектік және асыраушысынан айырылу жағдайларында әлеуметтік тәуе-келдер туындаған жағдайда формальды сектордың қызметкерлерін әлеуметтік қорғаудың қосымша нысанын құруға бағытталған.

Әлеуметтік төлемдердің мөлшері қызметкердің табы-сына, жалпы еңбек қабілетінен айырылу дәрежесіне, қайтыс болған асыраушысының асырауындағылардың санына және міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесіне аударымдар ұзақтығына тікелей байланысты.

2020 жылдың 1 қаңтарынан бастап мүгедектік және асыраушысынан айырылу жағдайы бойынша әлеуметтік жәрдемақы мөлшері 50%-ға ұлғайтылды.

үшінші деңгей (қосымша) – егер еңбекке қабілеттілігін жоғалту өндірістік жарақатпен немесе кәсіптік аурумен байланысты болса, сондай-ақ зардап шеккен қызметкердің пайдасына қызметкерді жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру шарты жасалған болса, сақтандыру ұйымынан сақтандыру төлемдерін қарастырады. Бұл төлемдердің мөлшері жарақат алғанға дейін алған жалақысына және кәсіби еңбек қабілетін жоғалту дәрежесіне байланысты.

Осылайша, егер қызметкер еңбек (қызметтік) міндет-терін орындау кезінде жазатайым оқиға орын алса, онда бұл қызметкерге, ал ол қайтыс болған жағдайда оның асырауындағы адамдарға мүгедектігі немесе асыраушысынан айырылуы бойынша мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақы-лардан басқа міндетті әлеуметтік сақтандыру және қызметкерлерді жазатайым оқиғалардан сақтандыру туралы заңнамада көзделген төлемдердің қосымша түрлеріне құқығы.

1998 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша өндірістің, жұмыстың, кәсіптердің, лауазымдар мен көрсеткіштердің № 1 тізбесіне сәйкес жерасты және ашық тау-кен жұмыстарында, еңбек жағдайлары аса зиянды және аса ауыр жұмыстарда еңбек өтілі бар азаматтар, Қазақстан Республикасының Үкіметі бекіткен жеңілдіктер алуға құқылы:

➤ ерлер - 53 жасқа толғанда және кемінде 20 жыл еңбек өтілі, оның ішінде кемінде 10 жылы көрсетілген жұмыста;

➤ әйелдер – 48 жасқа толғанда және кемінде 15 жыл жұмыс өтілі болған кезде, оның кемінде 7 жыл 6 айы көрсетілген жұмыс орындарында.

1998 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша Қазақстан Республикасының Үкіметі бекіткен еңбек жағдайлары зиянды және зиянды өндірістердің, жұмыстардың, кәсіптердің, лауазымдардың және көрсеткіштердің N 2 тізбесіне сәйкес еңбек өтілі бар азаматтардың құқығымен жеңілдіктер алу:

➤ ерлер – 58 жасқа толғанда және кемінде 25 жыл еңбек өтілі, оның ішінде кемінде 12 жыл 6 айы көрсетілген жұмыстарда;

➤ әйелдер – 53 жасқа толғанда және кемінде 20 жыл еңбек өтілі, оның ішінде кемінде 10 жылы көрсетілген жұмыстарда.

Жәрдемақы мөлшері тиісті қаржы жылына арналған республикалық бюджет бекіткен айлық есептік көрсеткішке байланысты болады. 2021 жылғы 1 қаңтар бойынша мемлекеттік арнайы жәрдемақылардың сомалары өсуді ескере отырып, тиісінше 27 479 теңге және 24 445 теңгені құрады.

3. Зейнетке шығу жасы

ҚР-дағы зейнетақы жасы ағымдағы жылғы жағдай бойынша әйелдер үшін — 61, ерлер үшін- 63 жасты құрайды. 1996 жылдан 2017 жылға дейін әйелдер 58 жасқа толғаннан кейін зейнетке шықты. 2018 жылы Қазақстан тұрғындары үшін зейнеткерлік жас біртіндеп өсе бастады: мұндай шешімді билік халықтың өмір сүру ұзақтығының ұлғаюын ескере отырып қабылдады.

Кесте 13 - Қазақстанда зейнетке шығу кестесі

	Әйелдер жасы	Ерлер жасы
2018	58,5	63
2019	59	63
2020	59,5	63
2021	60	63
2022	60,5	63
2023	61	63
2023	61	63

Мерзімінен бұрын зейнетке келесі топ тұлғалар шығуға болады:

- ✓ БЖЗҚ-да 6,7 млн теңге көлемінде жинақтары бар 55 жастан асқан ер адамдар;
- ✓ 9 млн теңге сомасын жинаған 52,5 жастан асқан әйелдер;
- ✓ 53 жасқа толған көп балалы аналар, егер олар кем дегенде бес баланы 8 жасқа дейін өсірсе;
- ✓ 5 жылдан бастап экологиялық қауіптілік деңгейі жоғары аймақтарда тұратын қазақстандықтар және азаматтардың басқа да жеңілдетілген санаттары.

Ерте жаста шығу қарастырылған:

1) 1949 жылғы 29 тамыздан 1963 жылғы 5 шілдеге дейінгі кезеңде төтенше және ең жоғары радиациялық қауіпті аймақтарда кемінде 5 жыл тұрған, Семей ядролық сынақ полигонындағы ядролық сынақтардың салдарынан зардап шеккен азаматтар»:

- ерлер - 50 жасқа толғанда;
- әйелдер – 45 жасқа толғанда.

2) 5 және одан да көп бала туған (асырап алған) және оларды сегіз жасқа дейін тәрбиелеген әйелдер 53 жасқа толғанда жасы бойынша зейнетақы төлемдерін алуға құқылы.

Жинақтаушы зейнетақы жүйесіне қатысушылар үшін жинақталған зейнетақы қаражаты жеткілікті болған жағдайда, зейнетақы аннуитетін сатып алған жағдайда 52 жасқа толғанда жинақтаушы зейнетақы жүйесінен зейнетақы төлемдерін тағайындау құқығы сақталады.

4. Қазақстанда зейнетақы есептеу жолы

Базалық зейнетақы ең төменгі күнкөріс деңгейі мен еңбек өтілі негізінде есептеледі. Оның минималды мөлшері (10 жылға дейін) 0,60 ПМ құрайды. Әрбір келесі жыл үшін коэффициент 0,02 пунктке өседі[17].

Осылайша, 15 жылдық еңбек өтілі бар зейнеткер 0,70 ПМ базалық зейнетақы алады.
 $0,70 \times 43407 \text{ (2024 ж. ең төменгі күнкөріс деңгей)} = 30385 \text{ тг.}$

Ынтымақты зейнетақы мөлшері келесі формула бойынша есептеледі: $ЕӨК * ОАТК$

Еңбек өтілінің коэффициенті (ЕӨК) x орташа айлық табыстың коэффициенті (ОАТК),

Мұндағы:

ЕӨК - айлардағы еңбек өтілі, ол ерлер үшін 300 немесе әйелдер үшін 240 болып есептеледі;

ОАТК - жалақының пайызы (әйелдерде 20 жылға дейінгі еңбек өтілі кезінде 60%, ерлерге 25% дейін — жыл сайын + 1%, бірақ сомасы 75%-дан аспайтын) x 1995 жылдан бастап кез келген 3 жыл үшін орташа айлық табыс.

Мысалы, егер әйел ай сайын орта есеппен 56 000 теңге алғаны және 15 жыл (180 ай) өтілі бар екендігі туралы анықтама берсе, оған зейнетақы келесідей есептеледі: $(180/240) \times (56\,000 \times 0,6) = 25\,200$ теңге. Бұл жағдайда зейнеткер мемлекеттік бюджеттен 49 251 теңге алады (23 051 базалық + 25 200 еңбек зейнетақысы).

Зейнетақы жинақтарының ең төменгі жеткіліктілік шегі. Қазақстанның заңнамасына сәйкес ЖЗҚ салымшылары зейнетақы жасына дейін зейнетақы жинақтарының бір бөлігін ала бастай алады. Бірақ зейнетақылардың негізгі мақсаты сақталады, яғни жинақталған қаражат ең төменгі зейнетақы деңгейінде кірісті қамтамасыз етуі керек. Осыған сүйене отырып, мемлекеттік органдар зейнетақыға жинақтардың ең төменгі жеткіліктілік шегін әзірлеп бекітті.

Зейнетақы жинақтарының ең төменгі жеткіліктілік шегі — бұл ең төменгі зейнетақы мөлшерінен төмен емес ай сайынғы зейнетақыны қамтамасыз ету үшін қажетті зейнетақы жинақтарының ең төменгі мөлшері (міндетті зейнетақы жарналары есебінен қалыптастырылған). Бұл әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштерге, сондай-ақ бола-шақ зейнетақы жарналарының болжамды есептеулеріне (ең төменгі жалақы мөлшерінен) және инвестициялық табыстылыққа сүйене отырып анықталатын зейнетақы жинақтарының бағалау сомасы.

Басқаша айтқанда, ең төменгі жеткіліктілік шегі-бұл салымшы зейнеткерлік жасқа жеткенде ең төменгі зейнетақы мөлшерінен кем емес зейнетақы төлемдерін (ең төменгі базалық зейнетақы төлемін ескере отырып) алуы үшін шотқа қалуға тиіс ең төменгі көрсеткіш.

"Жеткіліктілік шегі" ерлер мен әйелдер үшін бірдей және ол 20 жастан бастап барлық азаматтар үшін есептеледі. Бұл сан тұрақты емес, сондықтан есептеулер барысында ең төменгі төлемдердің мөлшеріне кірістілік пен инфляцияға назар аударылады. Мысалы, 2024 жылдың қаңтар айының бастап ҚР 20 жастағы азаматтары үшін "жеткіліктілік шегі" — 3,26 млн теңге; 30 жастағы азаматтар — 4,58 млн теңге, 50 жастағы азаматтар — 7,86 млн теңге құрайды.

Қорытындылай келе, Қазақстанның жинақтаушы зейнетақы қоры республика азаматтарына лайықты қарттыққа ақша бөлуге көмектеседі. Салымшы немесе жұмыс беруші шотқа қаражат салады, ал Қор сол қаражаттардың құнсыздануын болдырмау үшін оларды инвестициялайды. Лайықты демалысқа шыққан кезде жинақтар зейнетақы түрінде төлене бастайды. Қордағы жинақтар сақтандырылған, сондықтан ақша ешқайда кетпейді.

Өзін өзі тексеру сұрақтары:

1. Зейнетақы жүйесі және оның түрлерін түсіндіріңіз?
2. Қазақстанда жеке зейнетақы жинақтарын қалыптастыру?
3. Зейнетке шығу жастарын айтыңыз?
4. Қазақстанда зейнетақы есептеу жолын көрсетіңіз?
5. Зейнетақы тағайындау туралы өтініш беру тәртібін айтыңыз?

Әдебиеттер:

1. Қаржылық сауаттылық негіздері: Оқу құралы. Мырзабекқызы Қ., Сапарова А.А., Болганбаев А.Д. Алматы: ЖШС «Лантар books» баспасы, 2024. - 283 бет.
2. Финансовая грамотность : учебник : [16+] / Ю.Р. Туманян, О.А. Ищенко-Падукова, А.Н. Козлов и др. ; Южный федеральный университет. – Ростов-на-Дону ; Таганрог : Южный федеральный университет, 2020. – 212 с.
3. FİNANSAL OKURYAZARLIK BECERİLERİETKİNLİK KİTABI. Kemal ŞİMŞEK, Keziban KODAZ, İrem ÖZMEN BAĞCI. ISBN: 978-975-11-6491-9. 2023 y.
4. Чумаченко В. В. Основы финансовой грамотности : учеб, пособие для общеобразоват. организаций / В. В. Чумаченко, А. П. Горяев. — 3-е изд. — М. : Просвещение, 2018. — 271 с. : ил. — ISBN 978-5-09-047289-0.
5. Қаржылық сауаттылықты арттырудың 2020 - 2024 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2020 жылғы 30 мамырдағы № 338 қаулысы.